

Proces spoznavanja kod osoba s poteškoćom u percepciji vida

Družinić, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:209551>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za filozofiju

Akadska godina: 2018./19.

Mentorica: Prof. dr. sc. Snježana Prijić-Samaržija

Studentica: Monika Družinić

PROCES SPOZNAVANJA KOD OSOBA S POTEŠKOĆOM U PERCEPCIJI VIDA

ZAVRŠNI RAD

U Rijeci, rujan 2019. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Metode prikupljanja podataka	1
1.3. Struktura rada	1
2. PERCEPCIJA I EPISTEMOLOGIJA	2
2.1. Percepcija iz epistemološke perspektive	2
2.2. Doprinos epistemoloških rasprava u razumijevanju percepcije kod osoba s poremećajima u vizualnoj percepciji	4
2.3. Realizam i skepticizam u sklopu znanja	6
2.4. Da li je epistemologija moguća	9
3. PROCES SPOZNAVANJA KOD OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA	12
3.1. Pojmovno definiranje oštećenja vida	12
3.2. Osjetilno spoznavanje kod osoba s oštećenjem vida	14
3.3. Kognitivno spoznavanje od osoba s poteškoćom vida	18
4. ZAKLJUČAK	22
LITERATURA	23

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada jest proces spoznavanja kod osoba s poteškoćom u percepciji. Sve osobe sa oštećenim vidom, bilo u potpunosti ili djelomično, imaju izazov sa vizualnom percepcijom okoline. Pri tom su prisiljeni koristiti druge oblike percipiranja, (slušno, taktilno, olfaktorno percipiranje), kako bi uspjeli percipirati svakodnevne situacije. Medicinska struka je složna da nijedno drugo osjetilo ne može u potpunosti zamijeniti osjetilo vida, a s time se slažu i brojni filozofi još od antičkih vremena koji vidu daju prednost pred drugim osjetila, smatrajući ga temeljem spoznaje. Cilj ovog rada jest spojiti epistemološka viđenja percepcije sa onim što nam je poznato kroz medicinu i utvrditi na koji način osobe s oštećenjem vida percipiraju svijet oko sebe.

1.2. Metode prikupljanja podataka

Za potrebe ovog rada provedeno je istraživanje putem online portala i javnih gradskih knjižnica, pri čemu je korištena stručna znanstvena literatura na hrvatskom i engleskom jeziku. Zbog manjka literature specifične tematike, korišteni su izazovi nekoliko hrvatskih autora, a rad se referira i na brojne strane autore.

1.3. Struktura rada

Rad je podijeljen u četiri cjeline. Prvo, uvodno poglavlje, uvodi čitatelja u samu tematiku rada te daje informacije o predmetu i cilju rada, metodologiji prikupljanja podataka i samoj strukturi rada. Drugo poglavlje bavi se percepcijom i epistemologijom, gdje se razmatra percepcija iz epistemološke perspektive te doprinos epistemoloških rasprava u razumijevanju percepcije kod osoba s poremećajem u vizualnoj percepciji. Treće poglavlje blisko se bavi temom rada te opisuje proces spoznavanja kod osoba s oštećenjem vida, pri čemu se naglasak stavlja na osjetilna spoznavanja (osjetilno-kinetičku percepciju, prostornu i slušnu percepciju) te kognitivna spoznavanja. Četvrto, ujedno i zaključno poglavlje, zaokružuje rad u jednu cjelinu i donosi najvažnije zaključke iz samog rada.

2. PERCEPCIJA I EPISTEMOLOGIJA

Epistemologija se tradicionalna bavi propozicionalnim znanjem te kao takva želi ustanoviti koja je priroda znanja, što znači reći da netko zna nešto ili ne uspijeva znati nešto. Osim toga, bavi se dosegom znanja, o tome koliko možemo znati ili doista znamo. No međutim, sama epistemologija razlikuje propozicionalno znanje od proceduralnog znanja. Dok proceduralno znanje uključuje neku količinu propozicionalnog znanja, samo propozicionalno znanje ne zahtjeva nužno proceduralno znanje. Čak i socijalna epistemologija kakvu ju zamišlja Alvin Goldman je i dalje tradicionalna u smislu da se bavi uglavnom propozicionalnim znanjem. Osim toga, ono što on vjeruje da socijalnu epistemologiju čini socijalnom, je činjenica da „ona uključuje puteve do spoznaje koje uključuju interakcije sa drugim agentima, koje suprostavlja privatnim ili asocijalnim rutama pomoću kojih stječemo vjerovanja“ (Goldman, 1999:4).

2.1.Percepcija iz epistemološke perspektive

Kako bi se bolje razumjelo što je percepcija, potrebno je obratiti pozornost na tri teorije percepcije, pri čemu Dancy (2001) navodi: stimulusnu teoriju percepcije (Gibson) i konstruktivističke teorije percepcije koje se dijele na kognitivističku teoriju percepcije (Gregory i Rock) te modularnu teoriju percepcije (Marr i Fodor).

Prema zastupnicima kognitivističke teorije percepcije, percepcija je dinamično i kreativno istraživanje odgovarajućih hipoteza, tj. odabiranje najbolje interpretacije o vanjskim objektima i njihovim svojstvima na temelju i u skladu s dobivenim stimulativnim informacijama. Ova verzija teorija percepcije u objašnjenje kasnijih faza procesuiranja uključuje i memoriju, pri čemu valja zapaziti da uloga memorije, eksplicitno ili implicitno, posebno naglašava upravo među zastupnicima ovakve teorije (Dancy, 2001).

Modularna teorija percepcije jest pozicija koja percepciju poistovjećuje s obavljanjem zadataka koji započinju stimulacijom, ali se ne svodi na stimulaciju. Objašnjenje perceptivnog mehanizma počiva na kompjuterskoj metafori. Pod tim se pretpostavlja da je perceptivni mehanizam svojevrni kompjuterski mehanizam sastavljen od skupa neovisnih, hijerarhijski uređenih i organiziranih modula. Od trenutka stimulacije modularno procesuiranje je u pravilu jednosmjerno, međutim pri samom kraju procesuiranja ulaze i informacije iz sadržaja memorije. Zastupnici modularne teorije perceptivno procesuiranje u pravilu karakteriziraju kao

strogu, brzu, automatsku i mehaničku proceduru koja uključuje ograničenu količinu informacija lišenu kreativnosti i izbora (Dancy, 2001).

U epistemološkim raspravama, percepcija se smatra temeljnom spoznajom sposobnosti, a odnosi se na upotrebu osjetila vida, sluha, njuha, okusa i dodira s ciljem prikupljanja podataka o vanjskom svijetu. Na taj način spoznaju se objekti, događaji i njihova svojstva. U kontekstu osoba s oštećenjem vida, razumijevanje prirode percepcije izrazito je relevantno područje epistemologije (Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011).

Ključna pitanja unutar epistemoloških rasprava pitaju se da li je percepcija dovoljna za prisvajanje znanja o vanjskom svijetu te da li su naša vjerovanja o vanjskom svijetu na način kakvog ga opažamo istinita i opravdana. S druge strane, filozofija uma i filozofija percepcije su usredotočene na istraživanje naravi i fenomenologije percepcije i pitanje kako je moguća točna, a kako netočna percepcija objekata i događaja oko nas (Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011).

Problem percepcije naziv je za temeljni filozofski problem percepcije, te opisuje jaz između onog što je pojavno i ono što je stvarno, odnosno na nemogućnost osobe da razlikuje točnu od netočne percepcije. Problem percepcije razvio se iz antičkog 'argumenta iz sukobljenih pojava', koji ukazuje na to da naša osjetila daju proturječne izvještaje o tome kakve stvari zapravo jesu i koja im svojstva pripadaju (Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011).

Naša percepcija odgovor je na naše tjelesne sposobnosti, ali i okolinu, shodno tome – percepcija osobe koja vidi i osobe koja ne vidi različita je. Kako percipirati nešto što ne vidimo, odnosno što je nepoznato? Demokrit je još u antička vremena primijetio sukobljene pojave unutar percepcije, dajući primjer meda koji se nekom može činiti sladak, a nekom gorak. Budući da ne postoji način da se utvrdi kojem opažanju treba dati prednost, kako uistinu znati da li je sladak ili gorak (Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011)?

Antički filozofi nude tri moguća rješenja sukoba među pojavama. Prvo, možemo poput Protagore tvrditi da su obje pojave istinite, no istinitost pojava ovisit će o promatraču. Drugim riječima, sukob između dvaju opažaja o medu rješava se na način da kažemo da je med sladak za onoga kome se pojavljuje kao sladak, a gorak za onoga kome se pojavljuje kao gorak. Istinitost opažaja relativna je u odnosu na opažača. Drugo, možemo tvrditi da je moguće utvrditi koji od opažaja je istinit, odnosno pronaći kriterij na temelju kojeg ćemo razlikovati istinite i lažne opažaje. Najčešći način je da se pokaže da je opažanje kao fiziološki proces pouzdan, odnosno da su naši osjetilni organi tako konstruirani da nam uglavnom daju ispravne izvještaje

o tome kakve su stvari zapravo. Umjereniju varijantu ovakve teorije opažanja zastupa Aristotel, dok kod Epikura nalazimo teoriju percepcije koja brani radikalnu zamisao o tome da su svi opažaji istiniti. Treće rješenje sukoba među pojavama je skeptičko, kojim se tvrdi da nikada ne možemo dati prednost jednoj od pojava i utvrditi kakve su stvari zapravo, odnosno ne možemo nikada imati znanje o tome je li med iz našeg primjera zbiljski sladak ili gorak.

2.2. Doprinos epistemoloških rasprava u razumijevanju percepcije kod osoba s poremećajima u vizualnoj percepciji

Budući da živimo u društvu koje njeguje vizualno kulturu, odnosno pretežito razumijeva opisivanje društvene sfere prožete slikama, razvila se posebna filozofska grana koja se bavi pojmom „okulocetrizma“ odnosno postavci da je spoznaja u zapadnoj civilizaciji određene vizualnom paradigmom. U prilog ovoj tezi idu i lingvistički utemeljene krilatice prema kojem je gledanje i viđenje identično znanju (franc. Voir – savoir), te u hrvatskom etimologijsko izvođenje pojma „svijesti“ iz staroslavenskog „vjedjeti“ (Rukavina, 2010).

U klasičnoj Grčkoj, vid se smatrao najplemenitijim osjetom, a to je osjetno i u razvoju zapadnjačke filozofije koja kontinuirano koristi vizualne metafore kao što su sjene na zidu Platonove pećine, Augustinova glorifikacija božanske svjetlosti ili prosvjetiteljsko privilegiranje podataka koja pružaju naša osjetila po pitanju mentalnih slika, gdje se učestalo koriste pojmovi poput „spekulacije“, „opservacije“, „refleksije“, „teorije“ i prosvjetljenja. U našoj kulturi utemeljeno je poimanje vida kao najplemenitijeg i neposrednog osjetila u pristupu stvarnosti (Rorty, 1990).

Rorty (1990) ističe kako se je filozofija opća teorija predstavljanja ili reprezentacije, pri čemu se pojam „reprezentacija“ odnosi na odnos između duha ili jezika sa svijetom, kao ukupnost svih spoznanih predmeta. Čovjekov pojam zbilje formiran je putem epistemologije koja se temelji na novim spoznajama znanja zasnovanih od strane Descartesa, Lockeja i Kanta.

Iako su antički filozofi definirali neke probleme vezane u percepciju i ponudili stanovita rješenja i time nesumnjivo utjecali na novovjekovne, bilo bi neuputno govoriti o razvoju istih teorija o opažanju ili percepciji. Moguće je u stavovima novovjekovnih filozofa prepoznati neke segmente i motivacije stavova antičkih filozofa. Međutim, novovjekovni pristup problemima određen je, koliko filozofskom tradicijom toliko i novim znanstvenim, filozofskim, jezičnim i društvenim utjecajima. Tako, u odgovoru na problem percepcije u novovjekovnoj

epistemologiji prevladavaju dvije teorije. Teorija o osjetilnim datostima pretpostavlja da su nam neposredno svjesno dostupne samo osjetilne datosti - impresije, ideje, reprezentacije ili mentalne predodžbe objekata u vanjskom svijetu, a materijalni objekti su dostupni samo posredno. Zbog toga je ova teorija često vezana uz pristup koji se naziva reprezentacionalizmom: osjetilne datosti su uzrokovane vanjskim/materijalnim predmetima ili događajima i predstavljaju njihove mentalne reprezentacije. Pogrešna percepcija objašnjava se greškom u naravi mentalnih reprezentacija ili u procesu stvaranja mentalnih reprezentacija. Klasičnu verziju ove pozicije brani John Locke. Reprezentacionalisti često smatraju da, unatoč iluzijama ili pogreškama u percepciji, možemo imati znanje ili opravdano vjerovanje o vanjskom svijetu tako što možemo izvesti činjenice o vanjskim objektima iz reprezentacija. Ova hipoteza da znamo kakav je svijet neovisan o nama smatra se zaključkom na najbolje objašnjenje naših osjetilnih datosti i često naziva i indirektnim realizmom ili reprezentacijskim realizmom. S druge strane, postoje i oni koji smatraju da se iz mentalnih reprezentacija ne može izvesti stav o tome da znamo kakav je vanjski svijet neovisan o nama te, posljedično, izvode zaključke koji u većoj ili manjoj mjeri zagovaraju stav da opažanje osigurava samo znanje o pojavnosti. Međutim, unatoč onima koji dokazuju neutemeljenost optimizma reprezentacionalista u pogledu stjecanja znanja o vanjskom svijetu, indirektni realizam se može smatrati najprisutnijom teorijom percepcije među filozofima (Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011).

Alternativni pristup, naivni ili direktni realizam, odbacuje tezu o posredniku između percepcije i objekata. Tvrdi se tzv. zdravorazumska teza da neposredno percipiramo objekte u vanjskom svijetu ili da smo neposredno svjesni objekata i događaja u vanjskom svijetu. Zagovornici ove pozicije općenito smatraju da imamo neposredno znanje (znanje koje nismo izveli ni iz kojih drugih datosti) o tome da vanjski predmeti postoje i da imaju svojstva koja percipiramo. Predstavnik direktnog realizma je Thomas Reid. Obzirom da je pretpostavljeno da neposredno percipiramo objekte i svojstva kakvi stvarno jesu, direktni realizam ima nešto više poteškoća objasniti kako je moguća pogrešna percepcija ili iluzije. Međutim, temeljna motivacija u direktnom ili naivnom realizmu jest očuvati zdravorazumsku pretpostavku o tome da neposredno percipiramo objekte u vanjskom svijetu takve kakvi jesu i obraniti se od primjedbi o nemogućnosti razlučivanja točne i netočne percepcije koje vode u skepticizam u pogledu percepcije (Prijić-Samaržija i Gavran Miloš, 2011).

Osim navedena dva stava, treba napomenuti da su u pogledu percepcije u novovjekovnoj filozofiji zauzimate i neke druge pozicije. Jedna od njih je, od antike prisutan, skepticizam stav

koji iz 'problema percepcije' izvodi zaključak o nemogućnosti perceptivnog znanja. Novovjekovni skeptički argumenti u pogledu perceptivnog znanja imaju za cilj pokazati da nam percepcija ne osigurava nedvojbeno znanje o tome postoji li vanjski svijet, odnosno, ukoliko i postoji, o tome kakav jest. R. Descartes (iako sam nije skeptik) izlaže glasovite skeptičke argumente utemeljene na činjenici da je nemoguće fenomenološki razlikovati veridičku percepciju i ne-veridičku (argument iz snova, zli demon). Također, D. Hume podržava stanovite skeptičke zaključke u pogledu perceptivnog znanja tvrdeći da se iz osjetilnih datosti, reprezentacija ili, kako on kaže, predodžbi ne može izvesti stav da postoji vanjski svijet koji uzrokuje te predodžbe i da iz predodžbi možemo zaključiti da je vanjski svijet nalik na naše predodžbe.

Branila se i, doduše kasnije vrlo rijetko zastupana, pozicija idealizma ili stav prema kojem percepcija ne osigurava znanje o vanjskom svijetu naprosto zato jer vanjski svijet ne postoji. I ovaj je stav, kao i skeptički, posljedica prihvaćanja teze da su nam neposredno dostupne samo ideje, a ne objekti u vanjskom svijetu. G. Berkeley, kao predstavnik ovoga stajališta upravo i polazi od pretpostavke prema kojoj se percepcija razumijeva kao neposredno zahvaćanje ideja i izvodi idealistički stav da ideje ne mogu biti reprezentacije vanjskog svijeta niti mogu biti uzrokovane objektima/događajima u vanjskom svijetu.

Kako bi se bolje razumjela sama tematika procesa spoznavanja kod osoba s poteškoćom u percepciji vida, potrebno je prvo definirati same pojmove oštećenja vida i kategorije unutar same grupe. U nastavku ovog poglavlja nastojati će se dati osvrt na samu tematiku oštećenja vida, a reći će se ponešto i o zastupljenosti osoba s oštećenjem vida u svijetu.

2.3. Realizam i skepticizam u sklopu znanja

Kao što je prethodno navedeno, epistemologija ili spoznajna teorija, filozofska je disciplina koja proučava znanje i spoznavanje. U filozofiji, često se raspravlja o tome ima li znanje granice, te ako ima smatra se kako trebamo odustati od pokušaja da spoznamo nespoznatljivo. Ako postoji pouzdana metoda stjecanja znanja, treba se slijediti i primjenjivati. Ako postoje temelji znanja, treba se pokazati na koji način sve ostalo znanje na njima počiva. Epistemologija je pri tom svakako jedna od centralnih filozofskih disciplina (Berčić, 2012).

Pri promatranju znanja u kontekstu epistemologije, potrebno je promatrati teze realizma i skepticizma (Dancy, 2001).

Skeptici su mislili da je znanje nemoguće i da nitko ništa ne zna; sofisti su prodavali znanje ili lažno znanje; empiristi su mislili da sve znanje potječe iz osjetila; racionalisti su smatrali da sve znanje potječe iz razuma; Descartes je nastojao pronaći arhimedovsku točku svakog mogućeg znanja; Kant je mislio da postoje granice znanja i da ih je moguće odrediti; logički pozitivisti smatrali su da treba izvršiti racionalnu rekonstrukciju sveg ljudskog znanja, itd (Berčić, 2012).

Realisti su, prije svega, držali da realnost, izvanjski svijet, postoji. Egzistencija svijeta je nešto što je potpuno neovisno o nama, potencijalnim spoznavateljima. Postojanje svijeta neovisno je o našem postojanju. Drugim riječima, vanjski svijet postoji i postojao bi čak i kada spoznavatelja ne bi bilo. Takva neovisna realnost, dostupna je ljudskoj spoznaji. Spoznati svijet takav kakav jest neovisan o nama isključuje mogućnost da spoznata realnost ne bude isto što i neovisna ili još nepoznata realnost. To znači da realisti isključuju mogućnost da spoznavatelj na bilo koji način modelira, oblikuje, filtrira, interpretira, konstruktivno utječe ili projicira bilo što u spoznatu realnost. Spoznata realnost je objektivni opis, istina o vanjskom svijetu, neovisna o karakteristikama spoznavatelja. Pošto je isključen bilo kakav, spoznavateljev konstitutivni doprinos, istinitost naših vjerovanja o realnosti ovisi jedino o tome kakva je realnost nama. Dakle, stanje stvari, događaji u vanjskom svijetu ili jednostavno vanjski svijet takva kakav jest čini vjerovanja (teorije) o svijetu istinitim ili lažnim. Kada se naša vjerovanja slažu, tj. odgovaraju neovisnoj realnosti, onda, prema realistima, može se reći da smo u posjedu istinitih vjerovanja ili teorija o svijetu (Dancy, 2001).

Loux (2010: 298) tvrdi kako realisti “dolaze u mnogim oblicima i veličinama” no, općenito, za svakoga od njih može se pretpostaviti da će u pogledu neke stvari ili vrste stvari x prihvatiti:

1. metafizičku tezu da x -ovo postojanje i x -ovo posjedovanje nekog niza svojstava ne ovisi o nama, našim teorijama, pojmovnoj shemi ili jeziku,
2. epistemološka teza da se znanje o samom x -u ili svojstvima x -a može misliti i imati te,
3. semantičku tezu da sadržaji naših misli i rečenica koji se tiču x -a mogu biti istiniti te da istinitost toga što mislimo ili što kažemo o x -u ovisi isključivo o tome kako su stvari s x -om posložene u svijetu izvan i nezavisno od nas.

U tom smjeru govori i Dancy (2001), koji navodi da u slučaju kada se tvrdi kako je vanjski svijet dostupan objektivnoj i istinitoj spoznaji, onda slijedi da spoznavatelj zna da spoznaje istinito i objektivno. Tvrditi da istinito spoznajemo neovisni svijet znači da istinito spoznajemo svijet. Pri tom se realističke odredbe posljedično mogu ugrubo svrstati u dvije skupine (Dancy, 2001):

1. metafizička ili ontološka određenja (koja se odnose na svijet) i
2. epistemološka i semantička određenja (koja se odnose na našu spoznaju svijeta).

U raspravi o skepticizmu (Berčić, 2012) navodi kako sva osjetilna evidencija koju trenutno imamo i koja je pohranjena u našoj memoriji ukazuje da živimo u svijetu fizičkih predmeta koji stvarno postoje. Kao problem skepticizma ističe kako je svaka od radikalnih skeptičkih mogućnosti po pretpostavci jednako spojiva s činjenicom da je naše iskustvo vanjskog svijeta takvo kakvo jest. Međutim, upravo ono na osnovni čega vjerujemo u postojanje vanjskog svijeta jest naše iskustvo vanjskog svijeta, pri čemu nam to ne daje nikakvu osnovu po kojoj bismo mogli odlučiti koja je od tih skeptičkih ili neskeptičkih mogućnosti stvarno istinita. Ne može se odrediti koja je opcija vjerojatnija jer su sve jednako spojive s iskustvom. Nadalje ističe kako u nastojanjima da opravdamo svoje iskustvo ne smijemo se na njega osloniti. Kada bi se u pokušaju da dokažemo kako vanjski svijet doista postoji oslonili na svoje iskustvo, pretpostavili bismo ono što se treba dokazati, što bi našu argumentaciju automatski učinilo cirkularnom (Glavica, 2015).

Kao jedan od najzanimljivijih argumenata skepticizma valja spomenuti argument mozga u bačvi (mozga u posudi). Kako možemo znati da nismo samo mozak u posudi, održavan pomoću hranjivih tvari koje kolaju u njoj? Kako je Michael Williams ispravno predočio, mozak u bačvi hipotetska je situacija u kojoj su ljudi bestjelesni, samo mozgovi u bačvi (posudi) kojima vlada neka viša sila (obmanjivač, ludi znanstvenik, umjetna inteligencija...) te im projektira svijest pomoću mozgovnih neurona kako bi ljudi mislili da žive svoj život normalno na zemlji. Ova epistemološka metoda ne dovodi, dakle, u sumnju oblik lopte ili aviona, opojni miris cvijeta ili zvuk orgulja, već njihovu egzistenciju, kao i postojanje svega vanjskog, materijalnog svijeta (Greco i Sosa, 2004).

Razmatrajući objekte poput aviona, svi ljudi su uvjereni da avioni postoje i da pri letu proizvode bučan, teško podnošljiv zvuk. Također, sigurni smo da kada uberemo cvijet i prislonimo ga uz nosnice on miriše, ili da kad uđemo u more možemo osjetiti njegov salinitet i toplinu (hladnoću) vode. Također, čvrsto smo uvjereni da je ono što svakodnevno proživljavamo istinito, ili da je ono što osjetimo istinito. Međutim, samo psihičko uvjerenje, baš kao i fizički kontakt nisu dovoljni da znamo da li je tome uistinu takvo. Kako bi mogli vjerovati u postojanje svijeta točno onakvog kakvim ga i zamišljamo, potrebno je imati puno veće opravdanje od onog već poznatog. Pri tom, Williams navodi: "Svi uzimamo zdravo za gotovo da ono što se zbiva u našoj okolini doznajemo putem osjetila. U ovom trenutku ja sjedim za stolom i gledam u računalni ekran. Kako to znam? Mogu vidjeti da je tako. No kako nam osjetila prenose takve

podatke? Čini se da odgovor glasi: ona stvaraju svijest o predmetima i zbivanjima na koja nailazimo. Subjekti smo struje svjesnog iskustva - vizualnog, taktilnog, olfaktivnog itd. - koja se stalno mijenja. Međutim, promišljanje tih prividno očiglednih činjenica može dovesti do neobičnih zaključaka. Svoje iskustvo svijeta poimamo kao završni produkt prilično složenog lanca događaja.” Da bi objasnio kako nas osjetila znaju zavarati, Williams također navodi i primjer „fantomskog uda“, odnosno situacije kada bolesnici kojima su amputirani udovi osjećaju bolove u udovima koje više ne posjeduju. “Descartes zapravo postavlja isto pitanje: ako je naša svijest o svijetu završni ishod zamršenog lanca zbivanja, i ako je do istog ishoda u načelu moglo doći na nekoliko različitih načina zašto smo toliko sigurni da do njega dolazi na jedan, a ne na drugi način?” Williams problem mozga u bačvi naziva skeptičkom hipotezom zajedno s Descartesovim drugim primjerom, primjerom o snovima o kojem će nešto više biti rečeno kasnije. Dakle ta su dva primjera skeptičke hipoteze i one pokazuju kako ima beskrajno mnogo načina na koji svijet može postojati, makar, piše Williams, moji doživljaji svijeta ostali pritom nepromijenjeni. “Sukladno tome, moje mi iskustvo, premda je ono u konačnici sve što imam da bih mogao dalje živjeti, ne uspijeva pružiti odgovarajući temelj da bih dao prednost svom stvarnom sustavu vjerovanja u odnosu na alternative koje izgledaju logički jednako dosljedne (Greco i Sosa, 2004:54-57).

2.4. Da li je epistemologija moguća

Većina skeptičkih argumenata sugerira da, iako se može započeti konstrukcijom teorije znanja ili pravdanja, taj posao se nikad ne može dovršiti sve dok dovršenje ne uključuje ustanovljenje da se zaista ima zamjedbeno znanje, znanstveno znanje ili koje god. Prema skeptičkim argumentima tvrde da poduhvat epistemologije ne može čak ni započeti, te se stoga a fortiori ne može uspješno ni dovršiti. Argumenti prve vrste tvrde da, iako smo kadri konstruirati teoriju o tome kakvo bi znanje bilo ako bismo ikakvo imali, i dalje se ne može tvrditi da se znanje posjeduje. Argumenti druge vrste tvrde da uopće nije moguće konstruirati takvu teoriju jer to uključuje neku formu poročne cirkularnosti ili iznošenje pretpostavki koje se ne mogu opravdati.

2.4.1. Hegelovo poimanje epistemologije

U Fenomenologiji duha, Hegel razmatra optužbu da je epistemološki zadatak znanja prije ispitati sebe nego druge stvari, tvrdeći kako je isto nemoguće. Znanje se ne treba promatrati kao predmet, nego instrument s kojim se pristupa našim predmetima, odnosno medij kroz koji se oni pojavljuju. Hegel smatra da se proučavanje znanja ne može započeti bez kriterija po kojemu

se treba razlikovati između istinitog znanja i krivotvorenih zamjena. Nijedan kriterij koji se može usvojiti ne može sebe opravdati na početku istraživanja, budući da je opravdanje kriterija upravo među rezultatima za koje se nadamo da ćemo ih na kraju postići. Hegel ističe kako je u epistemologiji predmet našeg istraživanja naša svjesnost ili svijest. Taj predmet je takav da razlikovanje između onog što postoji za nas i onoga što postoji po sebi ovdje nije razlikovanje između onoga što nam je dostupno u svijesti i onoga što nije. Epistemologija uspoređuje predmet kojeg smo svjesni s našom sviješću o tom predmetu, što ne isključuje mogućnost poduhvata. Presudna razlika između svijesti i predmeta ili između onoga za nas i onoga po sebi zapravo su razlikovanja unutar onog što nam je dostupno, a ne razlikovanja između onoga što je unutar našeg dohvata i onoga što leži izvan njega (Dancy, 2001)

2.4.2. Chisholmov problem kriterija

Chisholm je nastojao pružiti odgovor na Hegelov problem kriterija. Dok je epistemologija sklona započivanjem nečega s određenim namjera, npr. namjerava se pokazati da je empirijsko i matematičko znanje moguće. Postoje određenja znanja za koja se očekuje da ih naša teorija odobri, pri čemu, ako se to ne učini, to se loše odražava više na našu teoriju nego primjere teorije. Druge sporne tvrdnje o posjedovanju znanja odnose se na posjedovanje moralnog ili religijskog znanja, o čijoj konačnoj sudbini odluku možemo prepustiti najboljoj teoriji. Filozofi tako iz dopuštenih primjera izlučuju stanovite kriterije koji će te primjere retrospektivno odobriti i također pružiti odluku o spornim primjera. To je pristup zdravog razuma koji opisuje Chisholmova vlastita teorija znanja. Pod pretpostavkom da je empirijsko znanje moguće, ponukan arugmentom regresa koji tvrdi da teorija mora imati neku fundacionalističku strukturu, Chisholm ispisuje niz epistemičkih načela koja imaju željeni učinak. Opravdanje načela jednostavno je to što ona imaju taj učinak, a onda se prihvaćaju njihove pravorijske o spornim primjerima (Dancy, 2001).

Alternativan pristup bio bi usvojiti neke kriterije na početku, ostavljajući otvorenim koje će tvrdnje o posjedovanju znanja ti kriteriji na koncu odobriti, ako će uopće odobriti ijedne. Kada bi se postavio kriterij kako se svo znanje izvodi iz osjetilnog iskustva, moglo bi se desiti da nismo kadri prikazati kako se bilo koje zanimljivo znanje (primjerice, o neviđenim predmetima, o prošlosti ili matematičkoj istini) izvodi iz osjetilnog iskustva, pa bi u tom slučaju jednostavno napustili ta područja. Taj pristup značio bi da dajemo veće povjerenje našem kriteriju nego bilo kojem primjeru, pa postoji mogućnost da nijedan od naših omiljenih primjera neće pokazati dorašlim zahtjevima naših kriterija.

Budući da Chisholmova vlastita teorija prihvaća zdravorazumski pristup, on sugerira da postoji neki put između rogova te dileme, a taj treći pristup naziva kritički kognitivizam.

Chisholm postavlja pretpostavku pri kojoj se umjesto fiksiranja na neke primjere kao što su percepcijsko znanje i inzistiranja na tome da naša teorija pokaže da zaista imamo takvo znanje, umjesto toga složimo oko stanovitih „izvora“ znanja kao što su zamjećivanje, pamćenje, razum i svjesnost sebe. U takvoj situaciji, može se učiniti da imamo samo dva izbora, međutim postoji i treća mogućnost, kritički kognitivizam. On dopušta tezu kako nijedan od izvora nije direktno po sebi izvor etičkog znanja, no s druge strane nastoji pokazati da ono čime nas ti izvori opskrbljuju služi tome što nam omogućuje znanje o etičkim činjenicama.

U nastavku ovog rada, trećem poglavlju, nastojati će se opisati problematika oštećenja vida sa medicinske strane, te naknadno povezati filozofski i medicinski aspekt.

3. PROCES SPOZNAVANJA KOD OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA

U ovom poglavlju nastojati će se objasniti fizički aspekt procesa spoznavanja kod osoba s oštećenjem vida, pri čemu će se dati poseban osvrt na osjetilno i kognitivno spoznavanje kod osoba s ovim oštećenjem.

3.1. Pojmovno definiranje oštećenja vida

Oštećenje vida oblik je tjelesnog invaliditeta, pri čemu Marinić (2007:39) invaliditet definira kao „rezultat interakcije između psihofizičkog oštećenja, osobe s oštećenjem, kao cjelovitog ljudskog bića, individualnih barijera koje se pred njega stavljaju, a koje mogu biti bilo koje naravi, te na kraju utjecaja okoline koja osobu s invaliditetom okružuje“. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom definira invaliditet kao razvojni proces koji nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s oštećenjima i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolišu, a koje onemogućuju njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu na izjednačenoj osnovi s drugim ljudima (NN, 6/07, prema Barišić).

Osoba s invaliditetom je svaka osoba koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino ravnopravno sudjelovanje u društvu (Dadić et al, 2018).

Bešlić (2011) ističe kako različiti autori različito koriste i definiraju pojam invaliditet, pri čemu često u sklopu definiranja pojma invaliditet ističe se ograničenje koje predstavlja negativan i nepoželjan kontekst za osobe s invaliditetom.

Na tom tragu pišu i Dadić et al. (2019) koji govore kako se proučavanjem stručne literature može uočiti kako po pitanju terminologije u hrvatskom društvu kao i u svijetu postoji terminološka pomutnja upravo zbog negativne konotacije pojedinih naziva koji se koriste pri govoru o populaciji kojom se ovdje bavim. „Najčešće korišteni nazivi su: „invalidi“, „invalidne osobe“, „hendikepirane osobe“, „osobe s hendikepom“, „osobe s tjelesnim i duševnim oštećenjem“, „osobe s poteškoćama“, „osobe s posebnim potrebama“, „osobe sa smanjenom radnom sposobnošću“ te „osobe s invaliditetom“, a svaki od navedenih naziva govori o osobama koje između ostaloga karakteriziraju (i) određene „manjkavosti“ u zdravstvenom smislu, tj. svojevrsna odstupanja od uobičajene funkcionalnosti ljudskog organizma. Njihova uporaba nije jednoznačna jer među tim nazivima postoje razlike, a konsenzusa oko jedinstvenog i sasvim prikladnog naziva nema. S obzirom da većina prethodno spomenutih naziva ima

negativnu konotaciju, obilježavaju osobe ukazujući prije svega na njihov problem, manju vrijednost s usredotočenjem na oštećenje, a ne na osobu te navode na doživljavanje navedene populacije kao svojevrsnog „tereta“ društva, najprihvatljiviji i najmanje stigmatizirajući naziv jest „osobe s invaliditetom“ “.

Prema Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom (NN, 64/01, prema Barišić, 2013), invaliditet se može podijeliti na tjelesna i mentalna oštećenja. Tjelesna oštećenja dijele se na:

- oštećenje vida,
- oštećenje sluha,
- oštećenja govorno-glasovne komunikacije,
- oštećenja lokomotornog sustava,
- oštećenja središnjeg živčanog sustava,
- oštećenja perifernog živčanog sustava,
- oštećenja drugih organa i organskih sustava (dišni, cirkulacijski, probavni, itd.) i više vrsta oštećenja.

Oštećenje vida može biti urođeno i posljedica brojnih nasljednih čimbenika, isto kako i nenasljednih te stečeno tijekom života. Govoreći o oštećenju vida kod djece, tu su svakako urođene malformacije oka, urođena katarakta, dječji glaukom, perinatalne i postnatalne infekcije, retinopatija nedonoščadi, strabizam, tumori, traume. Traume oka mogu biti mehaničkog podrijetla (tupa, lacerirajuća ili penetrirajuća, sa ili bez stranog tijela), fizičke (tekućine, plinovi i krute tvari, ili optičke prirode npr. infracrveno, lasersko zračenje), kemijske i eksplozivne (Goja, 2017).

Goja (2017) nadalje ističe kako kod odraslih oštećenja mogu biti uzrokovana traumom, miopijom, odvajanjem mrežnice, kardiovaskularnim bolestima, dijabetesom, kataraktom, glaukomom, degenerativnim bolestima oka i tumorima.

Oštećenje vida obuhvaća sljepoću i slabovidnost. Slijepom osobom smatra se ona osoba koja na boljem oku s korekcijom ima oštrinu vida manju od 10% i osoba s centralnim vidom na boljem oku s korekcijom do 25%, ali vidno polje suženo na 20 stupnjeva i manje. Slabovidnima se smatraju osobe koje na boljem oku s korekcijom imaju ostatak vida manji od 40%. Iznimno slabovidnima se mogu smatrati i one osobe koje imaju očuvan vid i preko 40%, ali samo u slučaju ako priroda njihova oboljenja vodi k daljem negativnom progradiranju vida. Oštrina vida je sposobnost raspoznavanja detalja na predmetu koji se gleda. Ona ovisi o kutu pod kojim

svjetlosne zrake padaju u oko, a taj kut mora iznositi jednu lučnu minutu. Vidno polje je dio prostora što ga vidimo jednim okom fiksirajući očne jabučice u jednom pravcu. Širina se vidnog polja najčešće mjeri metodom perimetrije (Leutar, 2009, prema Barišić, 2013).

da je stvarni podatak nemoguće utvrditi zbog manjka evidencije u pojedinim zemljama.

3.2. Osjetilno spoznavanje kod osoba s oštećenjem vida

Osjetilna spoznaja temelji se na percepciji stvarnosti kroz pet osnovnih osjetila: sluh, vid, dodir, miris, okus. Osjetila nam pomažu da navigiramo svijetom oko sebe, stoga se može zaključiti kako osobe s oštećenjem vida u startu imaju poteškoća s procesom spoznavanja. U nastavku će se reći nešto više o tri oblika percepcije: taktilno-kinetičkoj percepciji, prostornoj i auditivnoj percepciji.

3.2.1. Taktilno-kinetička percepcija

Kod slijepih osoba razlikuje se dvije vrste dodira, analitički i sintetički dodir (Heller, 1895, prema Stančić 1991.). Putem sintetičkog dodira, koji se odnosi na pritisak predmeta na taktilne organe u koži, slijepa osoba dobiva shematsku dvodimenzionalnu sliku kao cjelinu. Trodimenzionalnu percepciju dobiva putem obuhvatnog dodir, najčešće objema rukama. S druge strane, analitički dodir odnosi se na pokret kojim se slijedi kontura predmeta, pri čemu slijepa osoba dobiva percepciju oblika i prostornih odnosa većih predmeta (Stančić, 1991).

„Dodir i drugi kožni osjeti spadaju među najvažnije senzoričke kanale kojima slijepa osoba uspostavljaju odnos sa stvarnošću. Kako se uz taktilne osjete (dodir) često vežu i osjeti pokreta prstiju, šake ruku i cijelog tijela teško ih je promatrati neovisno pa često govorimo o taktilno-kinestetičkoj percepciji“ (Stančić, 1991).

Proces spoznavanja posebno je zanimljivo promatrati u kontekstu djeteta, odnosno slijepog djeteta, budući da osim prve spoznaje svijeta oko sebe, također se mora nositi sa jedinstvenim načinom spoznaje. Osjetilo vida slijepa djeca kompenziraju putem taktilno – kinestetičke percepcije (Stančić, 1991). Pri tom aktivnost ruku i šake kod takve djece dolazi pod vizualnu kontrolu sredinom prve godine života, nakon čega se razvija vizualno - motorička koordinacija, odnosno koordinacija između pokreta i podataka vida.

Taktilno - kinestetička osjetljivost, kod slijepog djeteta razvija se taktilno kao i kod djeteta normalnog vida, ali zbog nedostatka osjeta vida perceptivni, a time i pojmovni razvoj, zaostaje. Kod slijepe djece je potrebno razvijati koordinaciju uho – ruka kao zamjena za koordinaciju oko – ruka. To je vrlo dugotrajan proces. Slijepo dijete tek krajem prve godine oblikuje auditivno – objektne asocijacije iz kojih razvija auditivnu pažnju, odnosno pruža ruke prema predmetima koje čuje, radi pokrete hvatanja i slično. Za razvoj taktilno – kinestetičke percepcije slijepog djeteta vrlo su važni pasivni pokreti koje stimuliraju odrasle osobe (roditelji, terapeuti). Pasivni pokreti stimuliraju osjetne receptore u zglobovima i mišićima te stvaraju veze između dodira i osjeta pokreta te stvaraju taktilno – kinestetička iskustva.

Taktilno – kinestetička percepcija omogućava slijepoj djeci spoznavanje oblika različitih predmeta, svojstva površine predmeta, a s vremenom slijepa djeca uče prepoznavati različitu građu materijala, debljinu, duljinu i težinu predmeta te prostorne odnose unutar predmeta i među različitim predmetima (Stančić 1991).

Za razliku od vizualne, taktilno – kinestetička percepcija temelji se na direktnom kontaktu. Mnogi predmeti i pojave, s kojima nije moguće stupiti u direktan kontakt, nisu dostupni percepciji slijepih osoba. Iako su informacije manje precizne od vizualnih informacija te mogu biti kratkotrajne i često nepostojane (Jablan, 2007).

Sukladno tomu, slijepo dijete ne može stvarati percepciju o predmetima i pojavama s kojima ne može stupiti u izravan kontakt (zvijezde, oblaci, planine, sjena, duga, itd.). Navedena se ograničenja donekle mogu nadoknaditi povlačenjem analogije s drugim osjetima i upotrebom modela, međutim, i ta rješenja mogu dovesti do netočne percepcije određenog predmeta ili pojave (percepcija veličine, prostornih odnosa i sl.). Značajna razlika između vidne i taktilno – kinestetičke percepcije je u svjesnosti djeteta prilikom stvaranja percepcija. Iako su obje percepcije aktivni procesi, pri stvaranju vidnih percepcija dijete ne ulaže poseban napor, ono vizualno opaža i bez svjesne namjere, dok je taktilno – kinestetička percepcija svjestan i namjeran proces. Vrlo bitna razlika između ovih dvaju vrsta percepcija jest u tome da se vidna percepcija odvija simultano, dok je taktilno – kinestetička percepcija uglavnom sukcesivna. Odnosno, dok dijete bez vidnih poteškoća pri ulasku u neku prostoriju zahvaća simultano veličinu prostorije, oblik, raspored namještaja i osobe u prostoriji, slijepo dijete sve to percipira dugotrajnijim i aktivnijim procesom (obilazak prostorije, opipavanje namještaja i osoba). Sukladno tomu, simultana vidna percepcija je bogatija informacijama o prostornim odnosima i veličinama. Navedene razlike između vidne i taktilno – kinestetičke percepcije, odnosno ograničenja taktilno – kinestetičke percepcije, mogu kod kongenitalno slijepe djece usporiti

kognitivni razvoj, to jest razvoj nekih funkcija mišljenja. Zbog svoje spoznajne vrijednosti, vrlo je bitno razvijati taktilno – kinestetičku percepciju slijepa djece od najranije dobi (Stančić, 1991).

Za razvoj taktilno – kinestetičke percepcije slijepa djece veoma važni pasivni pokreti, tj. pokreti ruku slijepog djeteta koje vode drugi. Takvi pokreti su osnova za stjecanje taktilno – kinestetičkog iskustva, a samim time i taktilno – kinestetičkog učenja. Kinestezija ima važnu ulogu u svakom motornom učenju jer ukazuje na položaj i pokrete te objedinjuje sva senzomotorna iskustva iz ranijih faza razvoja (Jablan, 2010).

3.2.2. Prostorna percepcija

Spacijalna se percepcija, odnosno percepcija prostora, razvija kod potpuno slijepa djece pomoću taktilno – kinestetičke percepcije i motoričkih akcija u prostoru (Stančić, 1991). To se događa u senzomotoričkoj etapi kognitivnog razvoja. Kongenitalno slijepo dijete koristi motoričke aktivnosti u prostoru i njihovo osjećanje za formiranje spacijalne percepcije. Auditivni osjeti su nadopuna spacijalnoj percepciji. Kongenitalno slijepa osoba se služe mentalnim mapama kretanja kroz prostor te one služe kao dokaz da kongenitalno slijepa osoba stvaraju shvaćanje prostora. Ipak, pretpostavlja se da oblikovanje općeg prostora kod slijepih osoba kasni u odnosu na osobe bez oštećenja vida, odnosno taj se proces odvija sporije. Slijepa djeca imaju teškoće pri određivanju vlastite pozicije u određenom prostoru i određivanju pozicije nekog predmeta u odnosu na drugi. Također, slijepa osoba često prostorne dimenzije procjenjuju manjima nego što to zapravo jesu (Stančić, 1991).

Pri tome je bitno navesti svih šest različitih receptora za opip:

- određeni slobodni živčani završeci koji se nalaze u koži i drugim tkivima, koji mogu zamjećivati dodir i tlak
- Meissnerovo tjelešce koje se ističe kao receptor za dodir velike osjetljivosti, a posebno je brojno u vršcima prstiju.
- Vršci prstiju sadrže široki raspon opipnih receptora s proširenim vrškom.
- Završni organ dlake koji zajedno sa živčanim vlaknom zamjećuje pomicanje predmeta po tjelesnoj površini ili njihov početni dodir sa tijelom.
- Ruffinijevi završni organi važni za obavješavanje o trajnoj deformiranosti tkiva, signalizirajući o jakom i trajnom dodiru te o tlaku.

- Pacinijeva tjelešca koja se nalaze neposredno ispod kože, ali i duboko u tkivima, a mogu se podražiti samo naglim pritiskanjem ograničenog mjesta na tkivu te su osobito važni za zamjećivanje vibracije tkiva ili drugih brzih promjena mehaničkog stanja tkiva.

3.2.3. Slušna percepcija

Slušna (auditivna) percepcija je od iznimne važnosti za slijepo dijete (Stančić, 1991), budući da omogućava slijepom djetetu pristup informacijama iz neposredne stvarnosti, sredstvo je učenja govora i učenja općenito, pomaže pri prostornoj orijentaciji i mobilitetu te omogućava bavljenje glazbom (Stančić, 1991).

Suprotno uobičajenim očekivanjima, kongenitalno slijepo dijete se počinje služiti slušnim informacijama tek oko petog ili šestog mjeseca života, a povezivati zvukove s predmetima počinje tek nakon navršene prve godine. Iznimka je prepoznavanje ljudskih glasova. Većina slušnih podražaja za slijepo dijete imaju značenje tek kada ga ono počinje povezivati s taktilnim podražajima. Djetetova reakcija na specifične zvukove iz okoline započinje oko njegovog petog mjeseca života. U to vrijeme počinje i koordinacija uho – ruka koja djeci s teškim oštećenjima vida, uključujući i slijepu djecu, služi kao zamjena za koordinaciju oko – ruka kojom se služi dijete bez oštećenja vida. Prepoznavanje zvukova prati razvoj pamćenja i učenja. Povezivanje zvuka s predmetom koje je njegov izvor povezano je i sa stvaranjem percepcije o stalnosti objekta. U ovoj fazi dijete okreće glavu prema izvoru zvuka te poseže rukama za izvorom (Stančić, 1991).

Putem slušanja slijepa osoba raspoznaju ljudske glasove, glasanje životinja, brojne šumove svakodnevnih aktivnosti, buku prometa i druge zvukove koje im pomažu u svakodnevnu interakciju sa okolinom i obavljanju zadataka. Upravo je zbog toga potrebno posvetiti pažnju razvoju auditivne percepcije kod slijepa djece. Također, auditivna percepcija ima ključnu ulogu u razvoju govora. Govor slijepa djece bez oštećenja sluha urednog je razvoja. Pri učenju govora, sluh služi i za usvajanje lingvističkog aspekta kao što su gramatika i semantika sadržaja riječi (Stančić, 1991).

Pri tome se u obrazovanju slijepa djece stavlja poseban naglasak na igre kroz koje se razvija sluh, pri čemu se dijete uči učinkovito slušati. Vježbanjem se može "naučiti slušati", tj. kontrolirati slušne dojmove te postići selektivnu percepciju, što znači prepoznavati različite

zvukove te odrediti smjer i udaljenost iz koje dolaze, ali i prepoznati drugo dijete po glasu (Zrilić i Košta, 2008).

Osim toga, pristup pisanim materijalima otežava učenje slijepih osoba, stoga je auditivno učenje logistički lakše izvedivo. Bitno je istaknuti kako ne postoje značajne razlike u razumijevanju slušnog materijala između slijepe osobe i osobe bez oštećenja vida. Vrsta i količina gradiva koje se usvaja auditivnim učenjem igraju ulogu pri uspješnosti usvajanja gradiva. Lakše gradivo manjeg opsega lakše se usvaja od težeg i opširnijeg gradiva (Stančić, 1991).

Važan segment slušanja odnosno auditivne percepcije također je i prostorna orijentacija, odnosno mobilitet, koja služi za lokalizaciju izvora zvuka te omogućava slijepim osobama stvaranje predodžbe o prostoru u kojem se nalaze (Stančić, 1991).

3.3. Kognitivno spoznavanje od osoba s poteškoćom vida

Kognitivni procesi obuhvaćaju mišljenje, procese mentalne reprezentacije akcija i događaja te konceptualizaciju odnosa između stvari i događaja (Stančić, 1991). Samim time, oni su bitni za zdrav razvoj svake osobe, pa tako i osoba s oštećenjem vida. U nastavku će se reći nešto više o ulozi osjetila vida u kognitivnom razvoju, razvoju kognitivnih kategorija osoba s oštećenim vidom te razvoju pojmova i mišljenja slijepih.

3.3.1. Osjetilo vida u kognitivnom razvoju

Osjet vida je izvor informacija za dijete bez oštećenja vida te igra ulogu u kognitivnom razvoju djeteta (Stančić, 1991). Putem osjetila vida, osoba u razvoju dobiva vizualne informacije o uzročno-posljedičnim odnosima, sličnostima i razlikama među stvarima, kontinuitetu predmeta i ljudi u prostoru i vremenu i njihovim promjenama (Warren 1981, prema Stančić 1991). Vid igra značajnu ulogu u formiranju pojmova te olakšava povezivanje podataka dobivenih drugim osjetima. Kongenitalno slijepo dijete pojmove formira pomoću drugih osjeta te na taj način nastoji kompenzirati nedostatak vidnih informacija. Verbalizacija, opisivanje predmeta, događaja i ljudi te razvoj govora nužni su za kognitivni razvoj slijepe djece. Međutim, slušna i taktilno – kinestetička percepcija zbog svoje diskontinuiranosti imaju određena ograničenja, stoga kongenitalno slijepa djeca u prosjeku zaostaju u kognitivnom razvoju u svojim ranijim godinama života.

Osjet vida pruža informacije o prostoru u kojem se nalazimo te igra jednu od ključnih uloga u razvoju spacijalne percepcije i orijentacije. Osjetilo vida se može sagledati kao organizacijski sustav za interpretaciju prostornih informacija, pri čemu je povezanost vida i prostorne percepcije opravdana je snalaženjem u prostoru kasnije oslijepljenih osoba. Postojanje vida u ranim godinama života omogućava bolju prostornu percepciju i snalaženje u prostoru nego u slučaju kongenitalne sljepoće (Warren 1974, prema Stančić 1991).

„Vrlo veliku ulogu u pripremi za dolazak djeteta s oštećenjem vida ima prilagodba prostora. Kad govorimo o slijepom djetetu, to je u prvom redu postavljanje orijentira. Orijentiri su taktilne oznake pomoću kojih dijete može u svakom trenutku znati gdje se nalazi. Mogu se napraviti od različitog materijala i biti različitih oblika. Važno je da ih dijete može taktilno percipirati. Takve oznake mogu se nalaziti, primjerice, na stolcu kako bi dijete znalo koji je njegov stolac. Također se mogu naći i na putu prema kupaonici kako bi dijete znalo da se nalazi na pravom putu. Osim orijentira vrlo je važan i namještaj, odnosno njegov raspored. Ukoliko je to moguće, namještaj bi trebao biti zaobljenih rubova kako bi se izbjegle ozljede. Poznavanje rasporeda namještaja slijepom djetetu omogućuje slobodnije kretanje, a predvidljivost prostora pruža mu sigurnost. Isto se odnosi i na raspored stvari, odnosno igračaka. Vrlo je važno da su igračke dostupne djetetu kako bi ono samo moglo odabrati igračku kojom se želi igrati“ (Savez slijepih, 2019).

Budući da djeca tek oko trećeg mjeseca života počinju aktivno koristiti osjet vida za dobivanje raznih informacija iz okoline, može se očekivati da u toj dobi razvoj djeteta s teškim oštećenjem vida neće značajno zaostajati. Čini se da se zaostajanje slijepo djece u kognitivnim razvoju očituje u oblikovanju kategorija objekta, prostora, uzročnosti i vremena (Stančić, 1991).

3.3.2. Razvoj kognitivnih kategorija kod djece s oštećenjem vida

Dok dijete bez oštećenja vida pojam objekta počinje razvijati krajem svoje prve godine te tijekom svoje druge godine života, slijepo dijete taj proces razvija kasnije, u pravilu krajem treće godine, a kod nekih čak krajem pete godine života (Fraiberg 1968, prema Stančić 1991).

Kategorija vremena općenito se sporije razvoja kod djece. Dok odrasle osobe bez većih teškoća mogu relativno točno odrediti koliko je vremenski trajala određena aktivnost, manja djeca pokazuju teškoće pri shvaćanju vremena i osjećaju za trajanje. Nije još dovoljno istraženo kako se procjena vremena razvija kod djece s oštećenjem vida (Stančić, 1991). Ipak, odrasle

kongenitalno slijepo osobe ne pokazuju veće teškoće pri procjeni vremena, stoga se opravdano pretpostavlja da kongenitalno slijepa djeca bez većih problema razvijaju ovu kategoriju.

Razvoj kategorije uzročnosti se također sporije odvija kod slijepo djece u odnosu na djecu bez oštećenja vida. Dijete bez oštećenja vida može vizualno pratiti posljedice svojih aktivnosti te na taj način razvijati shvaćanje kauzalnih odnosa. Kod slijepo djece, taj je proces otežan (Stančić, 1991).

3.2.3. Razvoj pojmova i mišljenja slijepih

Oblikovanje pojmova kod slijepo djece sadrži iste mehanizme kao oblikovanje pojmova kod djece bez oštećenja vida, međutim, postoje razlike zbog njihovih drugačijih iskustava. Dok djeca bez oštećenja vida oblikuju pojmove na temelju vidnog iskustva, kongenitalno slijepa djeca i djeca koja su rano izgubila vid svoje iskustvo temelje na analogiji s drugim osjetima, modelima i verbalizaciji (Stančić, 1991), što donekle usporava njihov razvoj pojmova. Također, slijepa djeca imaju poteškoća pri korištenju apstraktnog mišljenja, što vodi do poteškoća pri shvaćanju i korištenju apstrakcija. To se također tumači nedostatkom vidnog iskustva.

Pri klasifikaciji objekata djeca traže zajedničke karakteristike objekata na temelju njihovih sličnosti, odnosno različitosti, u fizičkim svojstvima ili funkciji objekata. Iako su njihove mogućnosti za pronalazak zajedničkih karakteristika objekata ograničene, kongenitalno slijepa djeca ne pokazuju poteškoće pri klasifikaciji objekata. Područje u kojem kongenitalno slijepa djeca pokazuju relativan zaostatak su primjena specijalnih pojmova, dok pri primjeni pojmova koji nisu vezani uz specijalne odnose ne pokazuju poteškoće (Higgins 1973, prema Stančić 1991).

Mišljenje je vrlo usko povezano s razvojem pojmova budući da služi rasuđivanju, analizi, apstrakciji, zaključivanju, predviđanju, poimanju, generalizaciji te mašti i pamćenju (Stančić, 1991). Procesima mišljenja razvijamo pojmove i shvaćamo njihov sadržaj. Procesi mišljenja kod slijepih osoba imaju svoje karakteristike. Pri tome je bitno razlikovati kongenitalno slijepo osobe od onih koje su vid izgubile tijekom života. Kongenitalno slijepo osobe pokazuju poteškoće pri apstraktnom mišljenju za razliku od slijepih osoba koje su vid izgubile tijekom života i osoba bez oštećenja vida. Čak i rano vizualno iskustvo ipak omogućava lakše shvaćanje odnosa poput lijevo, desno, manji, veći, pravilniji, tamniji te time omogućava lakše shvaćanje apstraktnih pojmova kao što su različitost, sličnost, identičnost (Stančić 1991).

Slijepi osobe imaju teškoće pri tumačenju poslovice i izreka. S druge strane, u testu logičnog dopunjavanja niza brojeva, kongenitalno slijepi osobe su pokazale bolje rezultate od slijepih koji su izgubili vid tijekom života. Pretpostavlja se da je tu ulogu igrala vizualna mašta koja je počela slabiti kod kasnije oslijepjelih osoba (Stančić 1991).

Kongenitalno slijepa djeca imaju slabije razvijenu sposobnost analize od djece bez oštećenja vida, što se opet tumači manjkom vidnog iskustva. Pretpostavlja se da je kognitivno funkcioniranje slijepih osoba više globalno u odnosu na osobe bez oštećenja vida čija je kognicija više artikulirana. Za razvoj artikulacije vid je jedno od ključnih područja. Artikulaciju je moguće postići i stimulacijom ostalih osjetnih područja, međutim, taj je proces naporniji te duže traje (Stančić 1991).

Potrebno je naglasiti da razlike u ovim kognitivnim funkcijama između kongenitalno slijepih osoba i osoba bez oštećenja vida ipak nisu onoliko velike koliko se moglo očekivati s obzirom na nedostatak vidnog iskustva (Stančić 1991). Također, vrlo bitnu ulogu igraju roditelji i nastavnici koji bi trebali poticati razvoj kognitivnih funkcija kod slijepi djece. Isto tako, sljepoća nekoj djeci može predstavljati dodatni poticaj za razvoj, ne prepreku. Slijepa djeca se uvelike oslanjaju na druge osobe te razvijaju ovisnost o drugima, što može dovesti do poteškoća pri sposobnosti analize, stoga je poželjno povećati osjećaj sigurnosti i poticati veću samostalnost što bi moglo dovesti do razvoja sposobnosti analize, a samim time i napretka.

4. ZAKLJUČAK

Još od vremena klasične grčke, vid se smatrao najplemenitijim osjetilom, a u kontekstu zapadnjačke filozofije koristio se kontinuirano kroz vizualne metafore, kao što su sjene na zidu Platonove pećine ili Augustinova glorifikacija božanske svjetlosti. Epistemološke rasprave percepciju poimaju kao temelju spoznajnu sposobnost, a odnosi se na upotrebu osjetila vida, sluha, njuha, okusa i dodira s ciljem prikupljanja podataka o vanjskom svijetu. Na taj način spoznaju se objekti, događaji i njihova svojstva. U kontekstu osoba s oštećenjem vida, razumijevanje prirode percepcije izrazito je relevantno područje epistemologije. Ako je naša percepcija stvarno rezultat naših osjetila, pa tako i vida, mogu li osobe s oštećenjem vida uistinu poimati svijet oko sebe?

Na ta pitanja nastoji odgovoriti i epistemologija, koja postavlja svoje pitanje: da li je percepcija dovoljna za prisvajanje znanja o vanjskom svijetu te da li su naša vjerovanja o vanjskom svijetu na način kakvog ga opažamo istinita i opravdana. Proces spoznavanja kod osobe s poteškoćom u percepciji po mnogočemu se razlikuje od procesa spoznavanja osoba sa zdravim vidom. Slijepi i slabovidne osobe oslanjaju se u većoj mjeri na druga osjetila, koja su zbog toga aktivnija i izraženija nego kod osoba koje vide.

Sa strane skepticizma, sva osjetilna evidencija koju trenutno imamo i koja je pohranjena u našoj memoriji ukazuje da živimo u svijetu fizičkih predmeta koji stvarno postoje. S druge strane, od radikalnih skeptičkih mogućnosti po pretpostavci jednako spojiva s činjenicom da je naše iskustvo vanjskog svijeta takvo kakvo jest. Međutim, upravo ono na osnovni čega vjerujemo u postojanje vanjskog svijeta jest naše iskustvo vanjskog svijeta, pri čemu nam to ne daje nikakvu osnovu po kojoj bismo mogli odlučiti koja je od tih skeptičkih ili neskeptičkih mogućnosti stvarno istinita.

Ne može se odrediti koja je opcija vjerojatnija jer su sve jednako spojive s iskustvom. Nadalje ističe kako u nastojanjima da opravdamo svoje iskustvo ne smijemo se na njega osloniti. Shodno tome, ne može se reći da je percepcija i znanje koje stječu osobe sa oštećenjem vida veće ili manje u opsegu, jednostavno je drukčije.

LITERATURA

1. Barišić, J. (2013) Socijalna podrška osobama s oštećenjem vida. *Socijalna politika i socijalni rad*, 1(1), str. 38-70
2. Benjak, T., Runjić, T., Bilić-Prcić, A. (2013). Prevalencija poremećaja vida u RH temeljem podataka Hrvatskog registra osoba s invaliditetom. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 9, str. 335-339.
3. Berčić, B., (2012.) Filozofija. Zagreb: Ibis Grafika.
4. Carter, B. B., & Spencer, V. G. (2006). "The fear factor: Bullying and students with disabilities", *International Journal of Special Education*, 21 (1), str. 11-23.
5. Chazal, P. (ur.) (2007) Slijepi na poslu, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
6. Dancy, J. (2001) Uvod u suvremenu epistemologiju. Zagreb: Hrvatski studiji
7. Dadić, M, Bačić, A., Župa, I., Vukoja, A. (2018) Definiranje pojmova invaliditet i osoba s invaliditetom. *Hrana u zdravlju i bolesti*, Specijalno izdanje (10), str. 64-66.
8. Goja, I. (2017) Barijere s kojima se susreću slijepi i slabovidne osobe. Završni rad. Bjelovar: Visoka tehnička škola u Bjelovaru.
9. Greco, J. i Sosa, E. (2004) Epistemologija - vodič u teorije znanja. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
10. Glavica
11. Vrbanić, A. (2012) Slijepi na poslu u Hrvatskoj. Zagreb. Indigo.
12. Jablan, B. (2007) Motorne i taktilne funkcije kod slepe dece. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
13. Jablan, B. (2010.) Čitanje i pisanje Brajevog pisma. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
14. Janković, J., Blažeka, S., Rambousek, M. (2000). Dramske tehnike u prevenciji poremećaja u ponašanju i funkcioniranju djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 7(2), str. 197-222.
15. Kovač, M. (2013). Metodologija kazališnog rada sa slijepim i slabovidnim osobama. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet
16. Narodne novine (2001) Zakon o Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_07_64_1049.html (25. 08. 2019.)

17. OECD (2007). Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u jugoistočnoj Europi; Hrvatska. Izvor s World Wide Web: pristupljeno 10. 12. 2017. Dostupno na: <http://www.oecd.org/dataoec/17/26/38614202.pdf>
18. Pinguart, M. i J .P. Pfeiffer (2011) „Forming Relationships with Peers Among Adolescents with and without Visual Impairments“, *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(2), str. 96-107.
19. Prijic-Samaržija, S., Gavran Miloš, A. (2011) Antička i novovjekovna epistemologija. Zagreb: Jesenski i Turk
20. Richard Rorty (1990) Filozofija i ogledalo prirode, Sarajevo: Veselin Masleša
21. Stančić, V. (1991) Oštećenje vida- biopsihosocijalni aspekti. Zagreb: Školska knjiga.
22. Tonković, F. (2003). I sami slijepi za slijepce, Zagreb: Hrvatski savez slijepih
23. Tuttle, D. W., Tuttle, N. R., (2000). Psychological needs of children and youths. Vol. 1: History and theory of teaching children and youths with visual impairments. New York: AFB Press.
24. Vash, C.L. i N. M. Crewe (2010) Psihologija invaliditeta, Jastrebarsko: Naklada Slap.
25. World Health Organisation (2017). Vision impairment and blindness. Dostupno na: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs282/en/> (26. 08. 2019.)